

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

Аналізуються етапи організації художньо-технічної творчості молодших школярів.

Зміни у вітчизняній системі освіти, які мають глибинний характер, безпосередньо пов'язані з особистісним фактором і, відповідно, передбачають вдосконалення та оптимізацію системи художньо-педагогічної підготовки вчителя.

Роль учителя в системі професійної освіти полягає не лише в тому, щоб передати знання від одного покоління до іншого, а й у тому, щоб забезпечити особистісний розвиток своїх учнів, зростання їх художньо-естетичної культури. Для цього вчитель сам повинен бути висококультурною, творчою особистістю, людиною майбутнього, носієм загальнолюдських цінностей, провідником ідей державотворення і демократичних змін в українському суспільстві.

Отже, актуалізується проблема підготовки вчителя-вихователя, спроможного вийти за межі власного навчального предмета, оптимально втілювати фахові знання в загальну систему культури. У його підготовці особливу увагу слід звернути на професійну переорієнтацію в педагогічній діяльності – від просвітництва до здійснення життєво творчої та культурної місії, від маніпулятивної, авторитарної педагогіки до педагогіки особистісно зорієнтованої. Особливої актуальності така переорієнтація набуває стосовно вчителів початкових класів, зокрема вчителів художньої праці (трудового навчання і образотворчого мистецтва).

Окрім аспекти проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів розкриті у працях Е.А. Антоновича, В.Г. Бутенко, І.А. Зязюна, Б.Т. Лихачова, С.Г. Мельничука, Б.М. Неменського, В.Р. Аронова, М.М. Волкова, О.А. Тарасенко. Аспект підготовки студентів до викладання художньої праці, трудового навчання, образотворчого мистецтва у початковій школі висвітлюють роботи В.П.Тименка, І. Міщенко, В. Хорунжия, О.Я. Савченко, Н.М. Бібік та ін. Проте такий аспект, як технологія підготовки вчителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів, залишається не достатньо дослідженим.

Метою цієї статті, що є складовою нашого дослідження, є розкриття педагогічного потенціалу художньо-технічної творчості, головним завданням – підготовка майбутніх вчителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів.

З 2001 року в Житомирському державному університеті на педагогічному факультеті нами проводиться дослідження з цієї проблеми.

Актуальність та доцільність дослідження впливає з його спрямованості на розв'язання суперечностей між потребами шкільної практики та практикою підготовки у вищих навчальних закладах спеціаліста до здійснення художньо-технічної освіти у початковій школі, зокрема:

а) між вимогами, які ставляться в сучасних умовах до підготовки студентів у контексті викладання методик з художньої праці, трудового навчання та образотворчого мистецтва, і реальним станом підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах;

б) необхідністю розробки й удосконалення змісту підготовки майбутніх учителів до викладання художньої праці, трудового навчання і образотворчого мистецтва у початкових класах та недостатнім науковим обґрунтуванням структури поновлюваних і новостворюваних посібників, невизначеністю критеріїв відбору навчального матеріалу;

в) між вимогами до теоретичних знань і практичних умінь майбутніх учителів і науково-методичним забезпеченням підготовки до здійснення художньо-технічної освіти у початковій школі;

г) між потребою оновлення методів та форм художньої праці, трудового навчання й образотворчого мистецтва у початковій школі і невідповідністю викладання їх у вищій школі.

У Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) проголошено, що у процесі навчання учні мають прилучитися до образних мов різних видів мистецтв, розмаїття жанрів і стилів українського мистецтва, вітчизняної та світової культури в контексті світових культуротворчих процесів.

В основу підготовки вчителів початкових класів мають бути покладені "Концепція полікультурного виховання" та "Концепція естетичного виховання молоді в умовах відродження української національної культури". Останнім часом у соціально-педагогічній науці в змісті поняття "полікультурного виховання" з'являється аспект навчання міжетнічного взаєморозуміння, усвідомлення себе частиною цілого, формування кроскультурної свідомості, під якою розуміється не лише діалог культур, а й сприйняття етнопсихологічних відмінностей і менталітету протилежної сторони, а також відзначено, що нові підходи мають бути в епіцентрі відродження національної культури.

У сучасних умовах гуманізації суспільства в Україні проблема формування художньо-естетичної культури школярів вимагає суттєвого перегляду.

Вивчення шкільної практики показує, що 60% вчителів початкових класів відчують труднощі при викладанні художньої праці, трудового навчання й образотворчого мистецтва в школі, в першу чергу – щодо застосування нових технологій у навчально-виховному процесі та відбору відомостей, які доцільно використовувати у процесі формування художньо-технічних уявлень і понять. Їм важко здійснювати конструктивно-технологічний

підхід, етнодизайн (декоративно-вжиткове мистецтво), сучасний дизайн, пластичне мистецтво, а також диференційований та інтегрований підходи. Звідси випливає, що знання, раніше здобуті вчителями у вищих навчальних закладах, виявляються недостатніми стосовно сучасних вимог реформування освіти, а це негативно впливає на здійснення особистісно зорієнтованого навчання і виховання молодших школярів, формування у них знань про цілісність художньо-технічної картини світу.

Готуючи молоде покоління до життя і активної участі в суспільному виробництві, необхідно враховувати два основних фактори: 1) суспільні потреби, що зумовлюються об'єктивними закономірностями розвитку продуктивних сил та характером виробничих відносин; 2) нахили й здібності самих вихованців.

Сучасний етап характеризується бурхливим розвитком техніки, впровадженням електронної технології та інших новітніх досягнень науки.

Все це дає підставу стверджувати, що початкова технічна підготовка потрібна всім, що обізнаність з технікою має бути невід'ємною якістю сучасної освіченої людини.

Характерною особливістю нашого сучасного виробництва є художньо-технічна творчість, яка в нашій країні не може не позначитися на завданнях, що ставляться перед загальноосвітньою школою та позашкільними дитячими закладами. Підготовка майбутніх фахівців у наш час немислима без залучення їх до художньо-технічної творчості.

Ідея розвитку художньо-технічних здібностей дітей і широке розгортання на цій основі відповідної творчості проходить через навчальні програми предметів, що вивчаються в загальноосвітній школі, та програми виховної роботи позашкільних закладів освіти.

Технічна діяльність людини в умовах сучасного виробництва надзвичайно складна і різноманітна.

Видів технічної діяльності настільки багато, що дати вичерпну їх класифікацію і аналіз вимог, які ставляться ними до людини, практично неможливо, бо кожна конкретна діяльність характеризується своїми специфічними вимогами. З другого боку, спостерігається ніби "накладання" одного виду діяльності на інший. Інакше кажучи, у багатьох видах діяльності актуалізуються деякі спільні компоненти. З психолого-педагогічної точки зору дуже важливо визначити для учнів початкової школи такі види технічної діяльності, в яких концентрувалися б спільні компоненти багатьох інших її видів. Це дозволить визначити якості людини, які б зумовлювали високу продуктивність її діяльності в різних галузях виробництва, і накреслити шляхи формування цих якостей в учнів.

Аналіз різних видів технічної діяльності молодших школярів дозволив зробити висновок, що багатьом з них притаманні процеси створення технічних об'єктів. Отже, є підстави виділити з різних видів діяльності художньо-технічну діяльність, у якій провідна роль належить процесам створення образів певних об'єктів.

Але створення будь-якого виробу в одних випадках може відбуватися за відомими правилами, а в інших – бути за своїм характером оригінальним процесом. Тому художньо-технічну діяльність молодших школярів можна умовно поділити на репродуктивну і творчу:

- репродуктивна художньо-технічна діяльність передбачає виготовлення певних виробів за наперед відомими правилами;
- творча ж художньо-технічна діяльність передбачає створення оригінальних виробів. Конкретними її формами є конструювання, винахідництво, моделювання тощо.

Обидві ці види діяльності вимагають достатнього рівня розвитку художньо-технічного мислення, уяви, спостережливості, ґрунтовних загальноосвітніх і спеціальних художньо-технічних знань, умінь і навичок та інших якостей. Співвідношення елементів творчої та репродуктивної діяльності в процесі розв'язання певного технічного завдання є показником ступеня творчої активності та самостійності учня.

Художньо-технічна діяльність займає певне місце в усі періоди життя школяра. В дитинстві вона проявляється в іграх (будування з кубиків, робота з набором деталей "Юного будівельника", "Конструктора", конструювання з природного матеріалу, паперу), потім у школі, особливо на уроках художньої праці, трудового навчання (робота з пластиліном, нитками, тканиною, папером; карбування, бісероплетіння, витинанка, конструювання, моделювання).

Організація творчої художньо-технічної діяльності учнів вимагає від майбутнього вчителя початкових класів глибокого розуміння логіки процесу в цілому та окремих його етапів.

Питання структури творчого процесу в будь-якій сфері людської діяльності давно хвилювало психологів. Цій проблемі присвячено багато праць. Так, у 1901 році французький психолог Рібо приходив до висновку про існування двох основних способів процесу винаходу, перший з яких називається повним, а другий – скороченим. Усі інші способи, на думку Рібо, можуть бути зведені до цих двох.

У разі повного творчого процесу, на думку автора, мають місце три етапи, а саме: підготовка винаходу (виникнення ідеї-завдання та її більш-менш тривале визрівання), відкриття або винахід, перевірка та застосування результатів відкриття чи винаходу.

У скороченому способі процесу винаходу мають місце також три етапи (фази): загальна підготовка винаходу (не свідомо); виникнення ідеї (натхнення); побудова та розвиток ідеї.

Як бачимо, запропоновані Рібо схеми повного і скороченого творчого процесу відрізняються лише тим, що в першому випадку ідея-завдання виникає на першому етапі, а в другому – на другому.

Аналогічну схему творчого процесу запропонував російський інженер П.К. Енгельмейер (1910-1912рр). Більш детальні схеми творчого процесу були розроблені радянськими психологами П.М. Якобсоном і С.М. Василейським, а також американським психологом Росманом.

Зіставляючи та аналізуючи запропоновані останніми трьома авторами схеми, неважко переконатися, що вони є конкретизованими формами схем Рібо та Енгельмейєра [3: 12].

З погляду підготовки учнів до творчої художньо-технічної діяльності дуже важливо знати не тільки основні етапи творчого процесу, але й ті психологічні вимоги, що ставляться до учня, до його підготовки на кожному етапі.

Педагогічний досвід свідчить, що за характером вимог до інтелектуальної діяльності майбутніх учителів початкових класів, до їх підготовленості, інтересів тощо етапи творчого процесу зовсім не однакові. Нерідко ми буваємо свідками фактів, коли учень вбачає потребу певного винаходу і самостійно ставить перед собою творче завдання (тобто намагається реалізувати перший етап творчого процесу), але виявляється неспроможним розв'язати його. В інших випадках учень успішно справляється із завданнями творчого характеру (тобто спроможний реалізувати другий етап творчого процесу), але виявляється не здатним до самостійного пошуку проблеми і постановки творчого завдання. Трапляється і таке: учень, який відмінно розв'язує творчі завдання графічно, неспроможний реалізувати свої ідеї в предметному плані. Все це є свідченням того, що кожний етап творчості ставить свої специфічні вимоги перед творцем.

У нашому дослідженні ми намагаємося з'ясувати умови успішної реалізації кожного етапу творчого процесу в художньо-технічній діяльності. За основу використовуємо триетапну схему, яка включає такі основні моменти: постановка творчого завдання; розв'язання завдання в графічному плані; виготовлення новостворюваного об'єкта художньо-технічної творчості.

У процесі дослідження ми з'ясували, які фактори зумовлюють самостійну постановку дітьми творчих завдань. Виявилось, що головним у вищезгаданій проблемі є наявність в учнів певних мотивів творчості. Це інтереси, повсякденні життєві потреби, зокрема потреби шкільного життя, почуття обов'язку перед учнівським колективом, учителями, батьками тощо.

Важлива умова реалізації першого етапу творчого процесу – художньо-технічна спостережливість: уміння учнів аналізувати конкретні художньо-технічні явища, критично ставитися до них, помічати недоліки в об'єктах і процесах художньо-технічної творчості.

Реалізація другого, найважливішого етапу творчого процесу ґрунтується на складній аналітико-синтетичній діяльності школяра. Цей етап передбачає пошук провідної ідеї творчого задуму, розробку принципу винаходу, конкретизацію способу розв'язання завдання і його здійснення в графічному плані. Інакше кажучи, другий етап творчого процесу передбачає створення ідеальної моделі художньо-технічного об'єкта та її втілення у формі графічного зображення. Умовами успішної реалізації цього етапу є високорозвинена творча уява, технічне мислення, здатність здійснювати уявне перетворення образу предмета, що створюється, а також відповідні знання, вміння та навички.

Третій етап творчого процесу передбачає виготовлення виробу за заданим графічним зображенням. Цей етап не позбавлений елементів творчості. Перехід від "теоретичної" моделі виробу до "практичної" нерідко висуває нові завдання і вимагає деяких пошуків та інтелектуального напруження. Проте у більшості випадків дитячої творчості, коли завдання, як правило, прості, третій етап здійснюється на основі графічних і трудових умінь та навичок і не вимагає особливих творчих зусиль, тобто здійснюється шляхом репродуктивної діяльності.

Аналіз проблеми показує, що справжня творча діяльність починається з самостійного пошуку завдання і завершується кінцевим втіленням розробленої ідеї у новостворюваному виробі. Отже за результатами нашого дослідження основними умовами успішної творчої діяльності є: наявність художньо-технічних інтересів, мислення, уяви, спостережливості, а також таких загальнолюдських якостей, як воля, цілеспрямованість, наполегливість і відповідна підготовленість (певний обсяг загально-технічних і спеціальних художньо-технічних знань, умінь та навичок, у тому числі графічних і трудових).

Усі ці якості, звичайно, недостатньо розвинені у школярів, а тим більше у молодших. Тому, приступаючи до організації та розвитку художньо-технічної творчості учня, майбутній учитель початкових класів має керуватися принципом конкретизації творчих завдань, який полягає в тому, щоб правильно поєднувати репродуктивні й творчі елементи в діяльності з інтелектуальними можливостями, емоційно-вольовими якостями, знаннями, вміннями та навичками особистості і т.п. Інакше кажучи, організовуючи творчий процес, майбутній учитель початкових класів має налаштовувати своїх вихованців на самостійну роботу, але з таким розрахунком, щоб при виникненні труднощів він міг надати необхідну допомогу.

Співвідношення між творчою та репродуктивною діяльністю учня є показником його активності.

Аналіз результатів нашого дослідження дає можливість виділити особливості художньо-технічної творчості школярів.

По-перше, творча художньо-технічна діяльність учнів має навчальний характер. Це значить, що головна мета її організації – не стільки одержання певної продукції, скільки психолого-педагогічна підготовка учнів до художньо-технічної діяльності.

По-друге, новизна продуктів художньо-технічної діяльності учнів у переважній більшості випадків відносна. Речі, створювані учнями, є оригінальними лише для них самих, а не для техніки взагалі. Проте й така творчість дуже важлива з точки зору розвитку здібностей підростаючого покоління.

По-третє, творча художньо-технічна діяльність учнів є керованим процесом (у педагогічному розумінні цього слова), вона здійснюється, як правило, під керівництвом учителя, який заздалегідь знає кінцевий продукт праці своїх вихованців і подає їм у процесі роботи відповідну допомогу.

Ці особливості зумовлюють своєрідний характер художньо-технічної діяльності учнів та її організацію. Педагогічна ж ефективність впливу на розвиток здібностей учнів до художньо-технічної діяльності залежить від психологічних передумов особистості молодшого школяра та їх урахування вчителем початкової школи, а також рівня підготовленості вчителя до організації художньо-технічної творчості.

Нами розроблена модель підготовки вчителя початкових класів до організації художньо-технічної творчості, яка включає такі компоненти: цільовий, мотиваційно-стимулюючий, змістовий, операційно-діяльнісний, діагностично-корегуючий, оцінно-результативний.

Матеріал надійшов до редакції 27.10.2004р.

Колесник Н.Е. Педагогический потенциал художественно-технического творчества.

Анализируются этапы организации художественно-технического творчества учеников младших классов.

Kolesnyk N.Ye. The Pedagogical Potential of Artistic and Technical Creative Activity.

The article deals with the stages of organizing artistic and technical creative activity of pupils of the elementary school.